

san'ın *Ömer Hayyâm Rubâileri* (İstanbul 1966), Yakup Kenan'ın (Necefzâde) *Ömer Hayyâm ve Rubâileri, İnan Edebiyatına Toplu Bir Bakış* (İstanbul 1968), Sabahattin Eyüboğlu'nun *Ömer Hayyâm-Dörtlükler* (İstanbul 1971), Abdülbakî Gölpinarlı'nın *Hayyâm ve Rubâileri* (İstanbul 1973), Ahsen Gürtin'in *Ömer Hayyâm-Rubâiler* (İstanbul 1975) başta gelir (Türkiye'de 2000 yılına kadar yayımlanmış Hayyâm tercümelemleri konusunda bk. Andi, sy. 7 [1999], s. 9-29; rubâilerin çeşitli dünya dillerine tercümelemleri için bk. Fâtîma Engûrânî – Zehra Engûrânî, bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Storey, *Persian Literature*, V/2, s. 356-380; Yakup Kenan, *Ömer Hayyâm ve Rubâileri*, İstanbul 1967, s. 69-90; Ehsan Yarshater, *Persian Literature*, New York 1988, s. 147-160; Muhammed Ali-yi Furûğî v.dğr., *Hayyâm: Hayatı, Felsefesi ve Gerçek Rubâileri* (trc. Hasan Çiftçi – Orhan Başaran), Erzurum 2002; Fâtîma Engûrânî – Zehra Engûrânî, *Kitâbşinâsi-yi 'Ömer Hayyâm: Bibliography of 'Omar Khayyâm*, Tahran 1381 hş./2002; M. İsmâilpür, "Hayyâm der Şibhi Kârre", *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî* (nşr. Hasan Enûşe), Tahran 1380, IV, 1098-1105; Ahmad Karimi Hakak – Pamela S. Loy, "Rubâ'iyat of Omar Khayyâm", *Middle Eastern Literatures and Their Times* (ed. J. Moss), Detroit 2004, VI, 429-439; G. Lazard, "Les quatrains irréguliers d'Omar Khayyâm", *Res orientales*, VII, Paris 1955, s. 177-182; Muhsin Heştrûdî, "Hayyâm Riyâzîdân-i Şâ'ir yâ Şâ'ir-i Riyâzîdân", *Mecelle-i Dânişkede-i Edebiyyât*, X/3 (39), Tahran 1342/1963, s. 303-310; M. Fatih Andi, "Türkçe'de Rubâiyyât-i Hayyâm Tercümelemleri", *İlmî Araştırmalar*, sy. 7, İstanbul 1999, s. 9-29; Seyyid Ali Mirefdâli, "Rubâ'iyât-i Aşîl-i Hayyâm Kudâm Est?", *Neşr-i Dâniş*, XV/5, Tahran 1374 hş./1995, s. 264-276; Ch.-H. de Fouchécour, "Umar Khayyâm", *EP²* (İng.), X, 827-831.

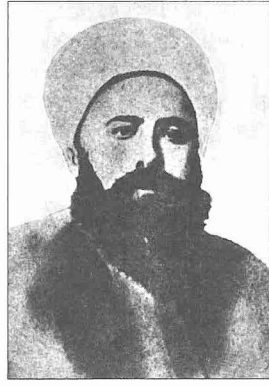
HİCABİ KIRLANGIÇ

ÖMER HİLMİ EFENDİ

(1842-1889)

Osmanlı hukukçusu.

22 Receb 1258'de (29 Ağustos 1842) dünyaya geldi. Müderris ve dersîâm Karînâbâdî Hoca Abdurrahman Efendi'nin oğludur. Kaynaklarda doğum yerinin İstanbul olduğu kaydedilirse de Meşihat Arşivi'ndeki dosyasında bulunan kendi el yazısıyla hal tercümesinde Karînâbâd'da doğduğunu belirtir. Küçük yaşta hâfızlık yaptıktan sonra pek çok hocadan faydalandı. Muhaddis Şeyh Ebû'l-Kâsım Efendi'den *Şahîh-i Buḥârî* ve *Şahîh-i Müslim*'i okudu, Kazasker Tikveşli Yûsuf Efendi'den icâzet aldı. Aralık 1862'de Fâtih Camii'nde ders okutmaya başladı, ardından Fetvâhâne-i Âlî Pusula Odası'na girdi. 8 Ocak 1870'te Fetvâhâne-i Âlî Fetva Odası müvezzilliğine

Ömer
Hilmi
Efendi

tayin edildi, daha sonra Fetvâhâne-i Âlî başmüsevvidi oldu. Bu görevde iken Mecelle Cemiyeti'ne girdi. 5 Ağustos 1876'da Evkâf-ı Hümâyün Müfettişliği müsteşarlığına, ertesi yıl Fetvâhâne-i Âlî fetva emirliğine getirildi. Kasım 1876'da Kudûs mevlîyeti, Eylül 1877'de Haremeyn mevlîyeti pâyesini elde etti. 21 Şubat 1879'da ikinci defa Evkaf müsteşarlığına tayin edildi. 28 Aralık 1882'de Defter Emaneti şer' memuru oldu. 11 Temmuz 1885'te İstanbul mevlîyeti pâyesini aldı. 1 Haziran 1888'de Mahkeme-i Temyiz Hukuk Dairesi üyeliğine getirildi, bir ay sonra Mahkeme-i Temyiz'in birinci reisi oldu. Bu sırada Hukuk Mektebi'nde İslâm hukuku ve Mecelle üzerine dersler verdi. II. Abdülhamid'e jurnal edilmesi sebebiyle saraya çağrılarak sorguya çekildi. Jurnalın konusu bilinmemekle birlikte Ahmed Cevdet Paşa'nın notlarından hareketle Şeyhülislâm İmâm-ı Sultânî Hasan Hayrullah Efendi tarafından verilen Sultân Abdülaziz'in halî fetvasıyla ilgili olduğu tahmin edilmektedir. Mâbeyin başkâtipliğinde bulunan dostu Süreyyâ Paşa'nın yardımıyla hakkında muamele yapılmayan Ömer Hilmi Efendi bu olayın hemen ardından 2 Rebülevvel 1307 (27 Ekim 1889) tarihinde vefat etti. Mezarı Fâtih Camii haziresindedir. *Mecelle* heyeti içinde yer alan Ömer Hilmi Efendi'nin bilhassa son dört kitabın hazırlanmasında önemli hizmetleri görülmüştür. *Mecelle*'nin 13 ve 14. kitaplarında reisül-müsevvidin, 15 ve 16. kitaplarda Evkaf müfettişi müsteşarı unvanıyla mühür vardır. Ahmed Cevdet Paşa'nın fıkıhla ilgili meselelerde kendisine yapılan müracaatları Ömer Hilmi Efendi'ye yönlendirdiği nakledilir. Eserlerinden derin bir fıkıh bilgisine ve sistematik hukuk düşüncesine sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Eserleri. 1. *İthâfü'l-ahlâf fi ahkâmîl-evkâf*. *Mecelle*'nin ikmal ve tâdil çalışmaları sırasında müellife verilen vakıf konusundaki hazırlık görevi çerçevesinde ya-

zılmıştır. *Mecelle* tarzında maddeler halinde kaleme alınan eser, *Mecelle* gibi resmîyet kazanmamakla birlikte vakıfla ilgili hukukî meselelerin çözümünde temel başvuru kitabı olmuştur. Müellifin vefatından sonra yayımlanan eserinde (İstanbul 1307) vakfa dair terimlerle hukukî terimlerin yer aldığı mukaddimeden sonra yirmi bir bölüm halinde vakıf hukuku ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır. *İthâfü'l-ahlâf*'ın sözlük ilâvesiyle transkripsiyonlu neşri Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılmıştır (Ankara 1977 [?]). Ayrıca İsmet Sungurbey'in yayımladığı eserin birinci bölümünde transkripsiyonlu metin yer almaktadır (Karînâbâdîzâde Ömer Hilmi – İsmet Sungurbey, *Eski Vakıfların Temel Kitabı*, İstanbul 1978). Aydın Tuncay'ın *Eski Vakıf Hükümlerimiz ve Vakıflarla İlgili Bazı İnceleme ve Sorunlar* adlı eserinin (İstanbul 1984) üçüncü bölümünde de bu kitap oluşturmaktadır. Boyabâdî Hâfız Halil Şükürü adına neşredilen *Ahkâmü'l-evkâf* (İstanbul 1329) *İthâfü'l-ahlâf*'ın aynen neşrinden ibaret olup ilginç bir intihal örneği teşkil etmesi yanında eserin gördüğü ilginin de bir göstergesidir. *İthâfü'l-ahlâf* Fransızca'ya (trc. C. G. Stavrides-Simon, *Lois régissant les propriétés dédiées*, Dahdah, Marseille 1895) ve Kıbrıs'ta İngiliz hâkimleri tarafından mahkemelerde kullanılmak üzere İngilizce'ye (trc. C. R. Tyser – D. G. Demetriades, *A Gift to Posterity on the Laws of Evqaf*, Nicosia 1922) çevrilmiştir. Ali Himmet Berkî'nin eserin Arapça çevirisinin yapıldığı şekilde verdiği bilgi teyit edilememiştir. 2. *el-Ahkâmü'l-mergûbe* (İstanbul 1296). Fetva emini olduğu sırada telif ettiği bu eserde mîrî arazi ahkâmına dair fetvaları toplayan Ömer Hilmi girişte, fetva kitaplarında yer alan eski kanunlara göre verilmiş fetvaların cevaplarının yeni kanunlara göre değiştirildiğini belirtmektedir. 3. *Ahkâmü'l-arâzî. el-Ahkâmü'l-mergûbe*'nin gördüğü rağbet üzerine ilâvelerle birlikte yeniden yapılan neşridir (İstanbul 1300, 1301). Her iki eser Uryânîzâde Esad Efendi'nin şeyhülislâmlığı döneminde neşredilmiş olmakla birlikte fetvaların kime ait olduğunu dair herhangi bir kayda rastlanmamaktadır. 4. *Mî'yârü'l-adâle* (İstanbul 1301). Ceza hukukuna dair fikhî hükümlerin *Mecelle* tarzında bir araya getirildiği bu eserle müellifin vakıfla ilgili diğer kitabının *Mecelle*'nin devamı olarak hazırlandığı kaydedilir (Ebül'ulâ Mardin, *Medenî Hukuk Cephesinden Ahmed Cevdet Paşa*, s. 178). 247 maddeden oluşan, arada bazı şerhlerin yapıldığı eserin sonunda Ömer Hilmi Efen-

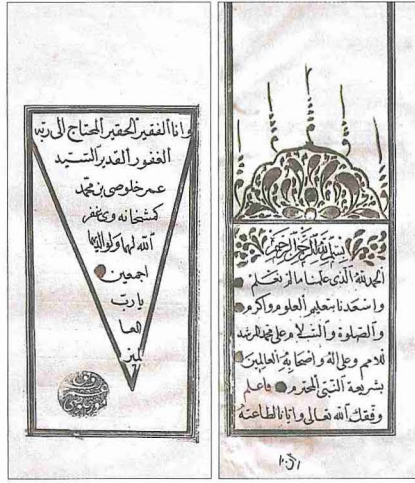
di'nin kaleme aldığı, *Mecelle* heyeti tarafından onaylanıp padişahın tasdikıyla yürürlüğe konulan senedât-ı şer'iyyenin tanzimine dair tâlimate ilâve edilen fıkralar yer almaktadır. Eser Hukuk Mektebi'nde ders kitabı olarak okutulmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi, Sicil Dosyaları, nr. 906; *Sicill-i Osmânî*, III, 604; *Osmanlı Müellifleri*, I, 387; Ali Haydar, *Tertibü's-sunûfi ahkâmî'l-vukûf*, İstanbul 1340, s. 3-4; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 802; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'elîfin*, VII, 283; Ebül'ulâ Mardin, *Huzur Dersleri* (nşr. İsmet Sungurbey), İstanbul 1966, II-III, 841-845; a.mlf., *Medenî Hukuk Cephesinden Ahmed Cevdet Paşa*, Ankara 1996, s. 8-10, 165-166, 178, 240; Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, İstanbul 1996, IV, 219-220; Ali Himmet Berkî, "İslâm'da Vakıf, Sahîh ve Gayr-ı Sahîh Nev'ileri I", *AÜİFD*, VI/1-4 (1957), s. 19-26; Şevket Topal, "Karinâbâdi Ömer Hilmi Efendi (1845-1889)", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, VI, Konya 2005, s. 69-76.

TAHSİN ÖZCAN

Ömer Hulûsî Efendi'nin *İcâzetnâme*'sinin ilk ve son sayfaları (İÜ Ktp., AY, nr. 1417)

ÖMER HULÛSİ EFENDİ

(ö. 1875)

Mecelle Cemiyeti reisi,
fakih, müderris.

Gümüşhaneli olup Gerdankıran lakabıyla anılır. Talebelerinden Ya'küb Âsım b. Mahmud Kastamonî'ye verdiği *İcâzetnâme*'de (İÜ Ktp., AY, nr. 1417) babasının adının Mehmed olduğu, kendisinin de Ahmed b. İbrâhim Kütahyavî'den icâzet aldığı kaydedilmektedir. Ömer Hulûsî Efendi 1846 yılı sonlarında Bahriye müftülüğüne, 1854'te Yenişehir Fener kadılığına tayin edildi. Kasım 1856'da Edirne mollası oldu. Bir yıl sonra Mekke-i Mükerrreme pâyesi, 1863'te İstanbul pâyesi aldı. Bu arada çeşitli medreselerde ders verdi ve dârülhadis müderrisliğine kadar yükseldi. Bazı müellifler tarafından İstanbul kadısı olduğuna dair verilen bilgi yanlış olup İstanbul'da fiilen kadılık yapmamıştır (Lutfî, X, 115). Daha sonra Anadolu ve Rumeli kazaskerliği pâyelerini alan Ömer Hulûsî Efendi, Meclis-i Tedkikât-ı Şer'iyye âzalığına tayin edildi; *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*'nin hazırlanmasında komisyoner çalışmalarına katılarak çeşitli görevlerde bulundu.

Ahmed Cevdet Paşa'nın Adliye nâzırlığı ve Mecelle Cemiyeti reisliğinden uzaklaştırılmasından sonra (Nisan 1870) faaliyetlerini Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliyye Dairesi'nde yürüten Mecelle Cemiyeti, Bâb-ı Fetvâ'ya nakledilerek reisliğine o sırada Meclis-i Tedkikât-ı Şer'iyye âzası olan Ömer Hulûsî Efendi getirildi; bir yıl kadar süren bu görevi sırasında *Mecelle*'nin 5-8. kitapla-

rının hazırlanmasında bulundu. 25 Ağustos 1871'de Ahmed Cevdet Paşa tekrar Mecelle Cemiyeti reisliğine getirilince bir yıl daha *Mecelle* çalışmalarına katıldı ve ardından Mecelle Cemiyeti'nden ayrıldı. Ömer Hulûsî Efendi'nin reisliği zamanında önceden hazırlanmış olan "Kitâbü'r-Rehn" *Mecelle*'nin beşinci kitabı olarak yayımlandı, daha sonra da altıncı kitap olarak kendi döneminde hazırlanan "Kitâbü'l-Vedîa" basıldı. Ancak bu kitap, öncekilerle uygunluk içinde bulunmadığı ve basit bir tarzda kaleme alındığı yolundaki eleştiriler üzerine toplatıldı. Bunun yerine altıncı kitap olarak Ahmed Cevdet Paşa'nın zamanında hazırlanan ve "Kitâbü'l-Vedîa"yı da içine alan "Kitâbü'l-Ernânât" kabul edildi. Altıncı kitapla ilgili problemden söz ederken Ahmed Cevdet Paşa, Ömer Hulûsî Efendi ile heyette görev yapan diğer üyeleri fıkıh bilmemeleri ve pratik hayattan uzak kalmaları sebebiyle yetersiz olmakla eleştirir (*Tezâkir*, IV, 96-97). Mecelle Cemiyeti'nden ayrıldıktan sonra bir müddet dersiâmlık yapan Ömer Hulûsî Efendi 7 Eylül 1875'te vefat etti, mezarı Kâşgarî Türbesi civarındadır. Oğlu Mustafa Reşid Efendi müderrislik ve Yenişehir kadılığı yapmıştır.

Âlim ve fazilet sahibi bir kişi olduğu söylenen Ömer Hulûsî Efendi 1835-1848 yılları arasında huzur dersleri muhataplığı, 1841-1844 ve 1846 yıllarında vekâleten mukarrirlik ve 1849-1853 yılları arasında mukarrirlik yapmıştır. Yenişehir Fener kadılığına tayini sebebiyle huzur derslerine katılmamışsa da âdet olmamakla birlik-

te derslerde bulunmuş gibi muamele gö-rerek çeşitli hediyelerle taltif edilmiştir. Şehzade hocalığı da yapan Ömer Hulûsî Efendi, II. Abdülhamid ile V. Murad'ın Türkçe hocası olmuştur. Yetiştirdiği öğrencileri arasında Beypazarlı İbrâhim Burhânedin Efendi gibi âlimler bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ömer Hulûsî Gümüşhânevi, *İcâzetnâme*, İÜ Ktp., AY, nr. 1417; Cevdet, *Tezâkir*, IV, 96-97; a.mlf., *Ma'rûzât*, s. 205-206; Lutfî, *Târih*, IX, 106, 144; X, 115; *Sicill-i Osmânî*, III, 603; Ebül'ulâ Mardin, *Huzur Dersleri*, İstanbul 1951, I, 302-303, 306-307, 310, 314, 324, 327, 331, 334, 357; a.e. (nşr. İsmet Sungurbey), İstanbul 1966, II-III, 150; a.mlf., *Medenî Hukuk Cephesinden Ahmed Cevdet Paşa*, Ankara 1996, s. 163; Danişmend, *Kronoloji*, IV, 265, 285; Osman Öztürk, *Osmanlı Hukuk Tarihinde Mecelle*, İstanbul 1973, s. 29-30; Hayreddin Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, İstanbul 1974, s. 198; Ali Himmet Berkî, *Açıklamalı Mecelle*, İstanbul 1979, s. X; Necmettin Tozlu, "Seçkin Âlim ve Büyük Yetiştiricilerden Gümüşhaneli Gerdan-Kıran Ömer Hulusi Efendi", *Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane Sempozyumu: 13-17 Haziran 1990* (haz. Nasuhi Ünal Karaarslan), Ankara 1991, s. 579-595.

TAHSİN ÖZCAN

ÖMER HULÛSİ EFENDİ, Dağistanlı

(1858-1920 [?])

Osmanlı şeyhülislâmı.

Dağistan'da doğdu. Dağistan Lezgi ulemâsından Mehmed Ali Efendi'nin oğludur. İlk dinî bilgileri memleketinde aldık-tan sonra İstanbul'a gitti. Fâtiht dersâmlarından Meclis-i A'yân üyesi Manastırlı İsmâil Hakkî Efendi'nin yanında derslere devam ederek icâzet aldı. 17 Mayıs 1887'de Bursa'daki Dârümuallimîn'den mezun oldu. 8 Eylül 1887'de Kirmasti Rüşdiyesi ikinci muallimliğine tayin edildiysede 19 Kasım 1888'de muallimlikten ayrıldı. Mekteb-i Nüvvâb'a girip Mayıs 1892'de üçüncü sınıf niyâbet tezkeresi aldı. 17 Şubat 1894'te Gümüşhane livâsı niyâbetine tayin edildi ve 26 Ocak 1896'da süresini tamamlayınca da buraya görevde kaldı. 14 Nisan 1896'da Genç livâsı niyâbetine getirildi ve Kasım 1898'de buradan ayrıldı. 26 Eylül 1900'de Kerkük livâsı niyâbetine gönderildi, oradan Basra livâsı merkez niyâbetine nakledildi (15 Eylül 1901) ve Şubat 1904'e kadar burada kaldı. 11 Eylül 1904'te Siirt livâsı nâibi olduysa da 20 Ekim 1905'te görevinden ayrıldı. Temmuz 1906'da Musul vilâyeti merkez niyâbetine tayin edildi.

Taşradaki görevlerinin ardından 21 Eylül 1909 tarihinden itibaren Meclis-i Ted-